

Poklicna tveganja in odgovornost

Nedavno vseslovensko slavje ob naslovu evropskega prvaka v košarki je pokazalo, da je glas ljudstva absolutno na strani športnikov, ko jih primerjamo s politiki. Edina skupna točka obeh poklicev je igra. Medtem ko igra prvih poteka v okviru strogo določenih pravil, stalnega sodniškega nadzora, natančnih meritev in pred očmi ljudstva, drugi igrajo v popolni megli, brez nadzora ter brez opredeljene kakovosti in učinkovitosti. Odgovornost in kompetence enih in drugih so zato svetlobna leta narazen.

Športnik se zgradi od spodaj navzgor (bottom-up). Preboj in uspeh vsakega športnika sta individualno delo. Športnik je postavljen v realnost in negotovost, prepuščen je svojim odločitvam in iznajdljivosti, odvisen je od svojega talenta in marljivosti. Za neodgovornost ni prostora. Etika in morala sta odgovornemu športniku blizu, ker se prav tako zgradita bottom-up. Ferplej je izraz, ki prihaja iz športa. Mlad športnik pri odločitvi za športno pot tvega svojo prihodnost, izobrazbo, zaslužek, pokojnino, dolgoročno zdravje in poškodbe. Ob vsem tem je izpostavljen tudi stalno prisotni pozitivni selekciji.

Povsem nasprotno je s politikom. Poklic politika je koncipiran od zgoraj navzdol (top-down). Poslanstvo politika je odločanje o prihodnosti drugih, o njihovem zdravju, financah, standardu, pokojninah, celo vrednotah. Politikov talent in marljivost nista nujno v ospredju, lahko pa tudi povsem izostaneta. Prav tako odgovornost. Etika in morala sodita kvečjemu k predvolilnim obljubam in top-down sploh ne delujeta. Korak v politiko je netvegana, še posebej pri prehodu iz javne službe, ki se začasno zamrzne. Poglavitna pogoja, ki omogočata obstoj in dolgotrajnost politikove kariere, sta všečnost ljudstvu in ideološki konsenz s strankarskimi kolegi. Oba pogoja sta dobri izhodišči za kompromise in negativno selekcijo, kjer športni duh in individualizem povsem zamreta.

Tako različen odnos do poklicnih tveganj, odgovornosti in poklicne etike, kot je to v primeru športnikov in politikov, ljudje zaznajo in intuitivno ločijo. Zato raje ploskajo tistim, katerih rezultati so očitni, široko prepoznavni in merljivi. Ob tem, da športniki vseskozi nosijo naprodaj svojo kožo, politiki raje tvegajo na tuj račun.

Poklic politika pa ni edini top-down poklic pri katerem sta sprejemanje tveganj in odgovornosti v asimetriji.

Ni vsako delo častno

Za poklic se naj ne bi zgolj izobrazili. Za poklic naj bi bili poklicani. Ob izbiri poklica se odločamo tudi o tveganjih in odgovornosti, ki jih poklic prinaša. Odločamo se o tem, ali smo zaradi narave svojega dela pripravljene tvegati napake in pri tem nositi odgovornost za posledice. Tisti, ki opravljajo svojo sanjsko službo oziroma poklic, ki so si ga od nekdaj želeli, nimajo s prevzemanjem tveganj in odgovornosti nikakršnih težav.

Pri nas je priljubljen pojem varne službe, ki pomeni, da je naš cilj delovati v stabilnem, rutinskem in neambicioznem okolju, kjer ni kadrovske fluktuacije, konkurence, tržnih razmer in odpuščanj. Najvažnejše pri varni službi je, da pri svojem delu ne nosimo naprodaj svoje kože. Odgovornost se v takem okolju porazgubi, tveganja pa raje prestavimo v svoj prosti čas. Tam lahko segajo od piramidnih iger do Guinnessovih rekordov.

Pri odločanju top-down krivci pogosto ne čutijo negativnih posledic svojih odločitev. Ob politikih so takih privilegijev in asimetrije deležni tudi menedžerji velikih podjetij in bank (od tod bančna kriza), pravosodje, makroekonomisti, visokošolski profesorji, birokrati in različni javni delavci, ki se imenujejo »stroka«. Na te ljudi se lepijo lobiji, iz njih se oblikujejo elite. Elite in lobiji so prav tako koncipirani od zgoraj navzdol. V pošteni tržni tekmi jih ne potrebuje nihče.

In njihovo nasprotje? Če ste bottom-up in poklicno tvegate, vas vseskozi klofuta nevidna roka trga. Za nekompetentnost in neodgovornost nosite naprodaj svojo kožo. Kako dolgo ste lahko nekompetenten elektroinstalater? Ne dolgo. Če vas ne poškoduje in ne onesposobi električni tok, vas zavrne trg. Kako dolgo ste lahko nekompetenten zobozdravnik? Ne dolgo. Vse dokler se ne izprazni čakalnica pred vašo ordinacijo in vas ne pokopljejo odškodninske tožbe. Kako dolgo pa ste lahko nekompetenten ekonomist ali sociolog? To ste lahko celo življenje.

Pri vsem tem je najbolj zanimivo to, da nevidno roko trga najbolj kritizirajo ravno tisti s položajem top-down, ki so pred njo varno skriti.

Kdo nosi svojo kožo naprodaj?

Meniva, da še nikoli v zgodovini ni imelo toliko nekompetentnih in neodgovornih ljudi v svojih rokah tako velike moči. Nekompetentni na visokih položajih so si izbojevali asimetričen potencial. Če se njihove tvegane in slabo domišljene ideje ali odločitve morebiti posrečijo, so nagrajevani, poklicno napredujejo, družba pa jih prepozna kot ugledne.

Ko pa taiste ideje privedejo do gospodarskih kriz, bančnih lukenj ali socialnih katastrof, ti isti ne nosijo nikakršne moralne ali materialne odgovornosti. V najslabšem primeru jih čakajo bogata odpravnina, državna sinekura ali privilegirana pokojnina. Nagrajeni so ne glede na rezultat. Taka asimetrija tveganj je nekorektna in nepravična, žal pa so tudi definicije korektnosti in pravičnosti v domeni nastopačev in medijev, ki nastopajo od vrha navzdol in oblikujejo družbeno mnenje. Zato so obojim trn v peti ravno bottom-up mnenja z družabnih omrežij.

Razvite stare kulture so za svoje vodje izbirale posameznike, ki so se izkazali s svojim tveganjem za skupno dobro. V starogrški kulturi je bila vojnim herojem izkazana velika čast. Tudi Rimljani so cenili vojskovodje, ki so jahali na čelu svojih vojsk (tudi sovražnika Hanibala). V srednjem veku so poznali viteštvo. Arabska in anglosaška kultura sta od nekdaj cenili ljudi, ki so tvegali poslovno. V navedenih kulturah so prednjačili pogumni ljudje, ki so obvladali strategijo boja (tržnega, vojaškega, športnega) in pri tem nosili naprodaj tudi svojo kožo.

Moderni svet izbira voditelje v skladu s tradicijo kultur, ki so, bolj kot osebno žrtvovanje, cenile intelekt. Hindujske bramane, keltske druide ali kitajske mislece. Zato nam danes vladajo večinoma druidi in bramani, ki se niso izkazali v boju in ne podpirajo svojih odločitev in dejanj. Top-down družboslovje s svojim intelektualiziranjem (#SLOdelujem, **Vizija 2050**) premaguje bottom-up formirano tehnično inteligenco. Zapletene formulacije vzrokov in posledic, kompleksni modeli ekonomije in socialnih znanosti, nerazumljivi delovni procesi, hiperregulacija, birokracija, centralizacija, kolektivizem in druge top-down prakse premagujejo bottom-up ustvarjalnost, individualnost, domišljijo, moč argumenta, strokovno skepso, logiko in matematično rigoroznost.

Odstraniti je treba šalabajzerstvo

To, kar delamo, zrcali to, kar smo. Če igramo varno, ne bomo nikoli ustvarili pomembnih stvari, če pa smo pripravljene tvegati, lahko naredimo kaj velikega. Slovenska realnost kaže, da nas od tveganja odvrne že izobraževalni sistem. Pomembni so papirji in varne službe, ne pa uporabna znanja, domišljija, kreativnost in podjetnost. To se kaže tudi na trgu dela, kjer primanjkuje delovne sile, ki je opremljena s tehničnimi znanji, idejami in pozitivnim odnosom do tveganja. Družbenih teoretikov in psevdointelektualcev imamo za izvoz, delovnih mest z dodano vrednostjo pa ne znamo ustvarjati. Podjetništvo ni dobrodošlo niti cenjeno, zato v tujino odhajajo predvsem kreativni ljudje z motivi in idejami.

Stebri družbe, ki sprejemajo pomembne odločitve, so se intelektualizirali. Veliko družbenih težav nastaja zaradi interveniranja teh ljudi, ki prodajajo komplicirane in neživljenjske rešitve, ker to narekuje njihov položaj in način reševanja problemov. Ljudje, ki so plačani in izobraženi za komplicirane rešitve, pač nimajo nagnjenja k poenostavitvam. Na družbenih omrežjih jim pravijo IYI (intellectuals yet idiots). Enostavne in racionalne rešitve niso upošteevane, ker se nagrajujeta percepcija in lep vtis, ne pa rezultati, povezani z realnostjo.

K sreči ljudje prepoznavajo in cenijo tiste, ki tvegajo in pri tem nosijo tudi posledice svojih odločitev. Izjeme, kot so pojav društva Frank, kjer hočejo člani uveljaviti asimetrijo do tveganj in odgovornosti ter osebna tveganja prenesti na družbene posledice, čedalje pogosteje naletijo na negodovanje in odpor širšega kroga ljudi. Tudi epilogi tajkunskih zgodb, bančnih lukenj ter odpor do zgoraj sprejetih gospodarskih odločitev (**Magna**, drugi tir) kaže, da povezanost sprejemanja tveganj in odgovornosti počasi prihaja v zavest ljudi. Zato so tudi aplavz Dragiću in žvižgi Cerarju dobro znamenje.

Vsak sistem ima slabosti. Ko govorimo o slabostih in o krizi kapitalizma bi lahko, namesto ideološkega natolčevanja, upoštevali in zdravili konkretne slabosti tega sistema. Take, kot je omenjena asimetrija, ki dopušča nekompetentnost in neodgovornost, namesto da bi ju sankcionirala. Očitno je lažje snovati družbene revolucije in se bojevati za še več alkimije top-down. Kapitalizem je skozi stoletja nastajal od spodaj navzgor, skupaj s tehnološkim razvojem, socializem in družbene revolucije pa so procesi od zgoraj navzdol.

Avtorja **Matija Radelj**, **Matej Francetič** se ukvarjata s kvantitativnimi analizami in empiričnimi raziskavami na področju financ, gospodarstva in družbenih pojavov. - Finance, 16.10.2017